

Europees Hof voor de Rechten van de Mens

31 maart 2017, nr. 35589/08, ECLI:CE:ECHR:2017:0330JUD003558908,

(Raimondi (President), Guerra, Nußberger, Bianku, Keller, Lemmens, Griçco, Vehabović, Turković, Dedov, Lubarda, Grozev, O'Leary, Ranzoni, Harutyunyan, Mourou-Vikström, Koskel)

Noot: mr. dr. L.R. Glas

Recht op leven. Billijke genoegdoening. Immateriële schade. Verzoek tot schadevergoeding. Rol advocaat.

[EVRM art. 2, 41, Reglement van het Hof, regel 37, 60, 75]

De zoon van klager is bij het beëindigen van een demonstratie gedood door een rechtstreeks op hem afgevuurde traangasgranaat op 25 april 2006. Rusland heeft erkend dat dit in strijd was met het Russische recht, zodat de Kamer zonder veel moeite een schending van artikel 2 EVRM in materieel opzicht kon vaststellen (Nagmetov t. Rusland, EHRM 5 november 2015, nr. 35589/08, ECLI:CE:ECHR:2017:0330JUD003558908). Ook bleek toen dat het onderzoek in een aantal opzichten tekort was geschoten, zodat de Kamer eveneens kon beslissen dat sprake was van een schending van artikel 2 EVRM in procedureel opzicht.

De Kamer kende op basis van artikel 41 EVRM een schadevergoeding toe vanwege immateriële schade (50.000 Euro), ook al had de klager daarom niet verzocht. In zijn dissenting opinion maakte rechter Sajó hiertegen bezwaar. Hij stelde dat het beter zou zijn om de vraag of het mogelijk is om zonder verzoek schadevergoeding toe te kennen, aan de Grote Kamer voor te leggen. Rusland heeft om zo'n herziening verzocht en het panel van vijf rechters heeft de kwestie inderdaad voorgelegd bij de Grote Kamer.

De Grote Kamer oordeelt nu in één enkele overweging dat ten gronde de beoordeling van de Kamer volledig kan worden overgenomen. De rest van de uitspraak is gewijd aan de vraag of zonder verzoek toch een schadevergoeding kan worden toegekend.

Ten eerste behandelt het Hof de vraag wat een verzoek tot schadevergoeding eigenlijk behelst. Het Hof stelt vast dat artikel 41 EVRM geen procedurele vereisten oplegt aan de klager die het Hof zouden kunnen beperken in het opleggen van een schadevergoeding. Het Reglement van het Hof (regel 60) en een practice direction stellen wel bepaalde eisen met het doel het Hof bij te staan in de uitoefening van zijn functie. Praktijk van het Hof is dat het enkel aangeven op het verzoekschriftformulier dat de klager compensatie wil nog geen verzoek tot schadevergoeding onder artikel 41 EVRM of regel 60 is; de klager moet zo'n verzoek doen nadat de zaak is gecommuniceerd aan de regering. In de huidige zaak heeft de klager een dergelijk verzoek niet ingediend; hij heeft enkel in algemene bewoording in het verzoekschriftformulier aangegeven dat hij compensatie wilde.

Ten tweede behandelt het Hof de vraag of het de bevoegdheid heeft om een schadevergoeding toe te kennen wanneer de klager geen verzoek daartoe heeft gedaan. Het Hof stelt voorop dat het een dubbele rol heeft: zowel individuele rechtsbescherming bieden als de betekenis van de Verdragsbepalingen verhelderen. De toekenning van schadevergoedingen is niet een van de hoofdtaken van het Hof, maar sluit daar wel bij aan en heeft tot doel ervoor te zorgen dat de staten hun verplichtingen onder het Verdrag nakomen. Artikel 41 EVRM heeft in het bijzonder tot doel om te voorzien in vergoeding als dat op nationaal niveau niet of niet volledig mogelijk is. Het is niet duidelijk uit artikel 41 EVRM als zodanig of het nodig is dat een klager expliciet aanspraak maakt op een vergoeding. Alhoewel het praktijk van het Hof is geweest dat het vooral kijkt naar wat is gevraagd en dat het niet eigener beweging zo'n vergoeding toekent, heeft het in verschillende gevallen een uitzondering op deze regel gemaakt wanneer de bijzondere omstandigheden van het geval daarom vroegen. Het Hof wijst er bovendien op

dat noch het vereiste dat niet ultra petita mag worden gegaan, noch het Reglement van het Hof in de weg staan aan enige flexibiliteit. Dat geldt in het bijzonder nu artikel 41 EVRM een discretionaire bevoegdheid aan het Hof toekent. Het Hof kent verder betekenis toe aan de rol van de procesvertegenwoordiger van een klager, die normaal gesproken de belangen van de klager moet dienen en die ervoor moet zorgen dat er een claim tot schadevergoeding bij het Hof wordt ingediend. Dat alles maakt dat het uitgangspunt moet zijn dat het Hof niet buiten de klacht treedt, maar dat er ook geen reden is waarom het Hof daar niet in uitzonderlijke gevallen toch buiten kan treden. Daarbij moet het wel recht doen aan het adversaire karakter van de procedure. Het Hof stelt in dit verband een aantal voorwaarden vast. (1) Een klager moet ervoor kunnen kiezen zijn schade welbewust niet bij het Hof te claimen, maar voor de nationale rechter; het Hof moet daarmee dan rekening houden en bezien of de nationale procedure effectief zou kunnen zijn. Het Hof moet er echter ook rekening mee houden als een klager in voorkomende gevallen impliciet duidelijk heeft gemaakt in aanmerking te willen komen voor een vergoeding door het Hof. (2) Als er geen uitgewerkte claim is, moeten er 'compelling considerations' zijn die spreken ten voordele van het toch toekennen van schadevergoeding. Daarbij gaat het om (2a) de bijzondere ernst en impact van een schending, vooral als het gaat om een significante aantasting van het morele welzijn van een klager of een ernstige aantasting van diens leven of bestaan en (2b) om de vraag of er een redelijk vooruitzicht is van het verkrijgen van schadevergoeding op nationaal niveau. In het onderhavige geval acht de Grote Kamer het evident dat klager duidelijk heeft gemaakt in aanmerking te willen komen voor een vergoeding; hij mag dan niet het slachtoffer worden van de nalatigheid van een advocaat die zijn claim niet heeft ingediend. De klacht betrof verder een bijzonder ernstige schending, er is geen mogelijkheid van restitutio in integrum voor deze kwestie, en er is geen redelijk vooruitzicht van verkrijging van schadevergoeding op nationaal niveau. Gelet daarop acht het Hof het redelijk om 'on an equitable basis' klager 50.000 Euro schadevergoeding toe te kennen.

*Nagmetov
tegen
Rusland*

Noot

1. Wat het Hof in *Nagmetov t. Rusland* doet, namelijk het toekennen van een schadevergoeding onder artikel 41 EVRM zonder dat de klager daartoe een (specifiek) verzoek heeft gedaan, is niet nieuw. Zoals de *dissenting* rechters uitleggen, heeft het Hof dit al eerder gedaan 'in a limited line of cases relating almost exclusively to certain respondent States' (*joint dissenting opinion* van rechters Raimondi, O'Leary en Ranzoni, par. 6). Het is wel nieuw dat de Grote Kamer in algemene termen uiteenzet wanneer het Hof een uitzondering kan maken op de regel dat het alleen een schadevergoeding toekent naar aanleiding van een verzoek. De Grote Kamer wil in zijn uitspraak dus vooral duidelijkheid scheppen op een gebied waar er sprake is van 'diverging case law' tussen de verschillende Kamers (*idem*, par. 5). Dit is bij uitstek de taak van de Grote Kamer: een reden voor het panel van vijf rechters om een verwijzingsverzoek toe te staan is dat een zaak de consistentie van de EHRM-jurisprudentie kan ondergraven (EHRM, 'The General Practice Followed by the Panel of the Grand Chamber when Deciding on Requests for Referral in Accordance with Article 43 of the Convention', oktober 2011, p. 6). Rechter Sajó was overigens van mening dat de Grote Kamer gelijk hierover uitspraak had moeten doen, de Kamer had dan afstand van zijn rechtsmacht moeten doen ten gunste van de Grote Kamer (*Nagmetov t. Rusland*, EHRM 5 november 2015, nr. 35589/08, ECLI:CE:ECHR:2017:0330JUD003558908, *concurring opinion* van recht Sajó; artikel 30 EVRM).

2. Voordat het Hof de omstandigheden bespreekt waarin het een uitzondering kan maken op de regel dat het geen schadevergoeding toekent zonder een verzoek van een klager, legt het eerst uit wanneer een klager daadwerkelijk een verzoek heeft gedaan. Hiervoor is vereist dat de klager het verzoek doet nadat de zaak is gecommuniceerd aan de regering. Het is dus niet voldoende dat de klager in het verzoekschriftformulier aangeeft dat hij een schadevergoeding wil. Overigens vraagt het formulier ook niet om deze informatie; het is praktijk van de Griffie om pas nadat de zaak is gecommuniceerd aan de regering en de regering zijn pleidooi bij het Hof heeft ingeleverd, de klager uit te nodigen een verzoek tot schadevergoeding te doen. Of een verzoek is gedaan in overeenstemming met het Reglement van het Hof (regel 60), is dus vooral afhankelijk van de vraag *wanneer* het verzoek is gedaan en niet zozeer van de vraag of de inhoud van het verzoek voldoende precies is. Dit blijkt ook uit eerdere zaken waarin het Hof verzoeken behandelde van klagers die de hoogte van de schadevergoeding niet preciseerden, maar dit aan het Hof overlieten. In een andere Russische zaak stelde de klager bijvoorbeeld dat het vaststellen van een schending niet voldoende compensatie zou zijn. Vervolgens liet zij de beslissing over het precieze bedrag aan het Hof over. Het Hof keerde zonder verdere overwegingen 3.000 Euro uit, vermoedelijk omdat de klager het (niet gepreciseerde) verzoek had ingediend nadat de zaak was gecommuniceerd (*Svetlana Vasilyeva t. Rusland*, EHRM 5 april 2016, nr. 10775/09, ECLI:CE:ECHR:2016:0405JUD001077509, par. 43-44). Dit verzoek is niet of nauwelijks preciezer dan het verzoek van Nagmetov ('the applicant stated in the application form his wish to obtain monetary compensation ... in relation to the violations of the Convention, including its Article 2', zie par. 61). Het Hof verheldert niet waarom het van doorslaggevend belang is dat ook een onprecies verzoek wordt herhaald na communicatie en dus waarom de timing zo belangrijk is voor de vraag of een verzoek is gedaan. Dit punt is wel relevant omdat, wanneer Nagmetovs wens een verzoek in de zin van regel 60 zou zijn, het Hof – in deze zaak althans – niet had hoeven ingaan op de vraag of het een schadevergoeding kan toekennen zonder dat de klager hierom heeft verzocht. Het waarom van het belang van de timing is niet terug te vinden in het Verdrag, maar het Reglement van het Hof geeft wel een aanwijzing: regel 60 valt binnen hoofdstuk V van het Reglement, met de titel 'Proceedings after the Admission of an Application'. Vanuit het perspectief van de indeling van het Reglement is het dus logisch dat een verzoek moet worden gedaan na communicatie. Dit is een formele reden die is gebaseerd op de indeling van het Reglement. Toch moet deze reden daarom niet gelijk worden gediskwalificeerd als overmatig formalistisch, omdat regel 60 waarschijnlijk in hoofdstuk V is gestopt met een reden: het heeft pas zin om de klager zijn claim onder artikel 41 EVRM te laten indienen wanneer een klacht is gecommuniceerd naar de regering en zij dus enige kans van slagen heeft. Wanneer de klager deze informatie al zou moeten geven in het verzoekschriftformulier, betekent dat niet alleen extra leeswerk voor de Griffie, maar ook extra werk voor de klager of zijn vertegenwoordiger, en dat terwijl veel zaken nooit voor een rechter komen. Bovendien is bij de aanvang van het proces in Straatsburg het voor de klager misschien moeilijk om in te schatten wat de precieze kosten zullen zijn (de klager kan ook bepaalde kosten verhalen op de staat onder artikel 41 EVRM). Dit zijn meer praktische redenen waarom het verzoekschriftformulier niet vraagt om een verzoek onder artikel 41 EVRM. Alhoewel het dus logisch is om gewoonlijk een klager pas in een relatief laat stadium te vragen om een schadevergoedingsverzoek, blijft de vraag bestaan of dit daarmee ook een overtuigende reden is om een verzoek tot schadevergoeding dat in een eerder stadium is gedaan te diskwalificeren. Ik ben hiervan niet overtuigd, in het bijzonder niet wanneer het gaat om immateriële schade. Zoals het Hof in zijn uitspraak aangeeft is dergelijke schade vaak moeilijk te preciseren en zoals de klager schreef: 'In my application to the Court I asked for compensation. I did not specify the amount because I could not at the time and cannot now 'put a price' on my son's life, since it is without price' (par. 52). Het enkele feit dat een

redelijk vaag verzoek is gedaan in een te vroeg stadium vind ik geen overtuigende reden om het te diskwalificeren als een verzoek in de zin van regel 60, vooral omdat het verzoek hoe dan ook waarschijnlijk niet verder was gepreciseerd door klager in deze zaak. De *concurring* rechters wijzen er bovendien op dat regel 60 lid 1 niet verduidelijkt wanneer het verzoek moet worden gedaan en dat lid 2 niet aangeeft dat het verzoek als zodanig alleen na communicatie kan worden gedaan (*joint concurring opinion* van rechters Nussberger en Lemmens, pars. 8-9). Op dit punt heeft de meerderheid het dus niet helemaal bij het juiste eind.

3. Een andere knoop die het Hof moet doorhakken voordat het toe kan komen aan de omstandigheden waarin het een uitzondering maakt op de regel dat het geen schadevergoeding toekent zonder verzoek, is of het zo'n uitzondering daadwerkelijk mag maken. Dit punt is redelijk belangrijk omdat de Grote Kamer, zoals ik zojuist uitlegde, een verzoek zoals dat van Nagmetov niet als verzoek kwalificeert en het daarmee een uitzondering maakt op de gangbare praktijk door toch schadevergoeding toe te kennen. De Grote Kamer verduidelijkt immers dat het Verdrag, zijn Regelement en het vereiste dat het niet *ultra petita* mag gaan, eraan in de weg staan om zo'n uitzondering te maken (par. 72, 76), zonder vervolgens duidelijk aan te geven waarom het toch een uitzondering kan maken. Het had voor de hand gelegen dat het Hof als reden had aangedragen dat het van cruciaal belang is om het Verdrag op een praktische en effectieve manier te interpreteren en toe te passen en niet op theoretische wijze (*Scoppola t. Italië*, EHRM (GK) 19 september 2009, nr. 10249/03, ECLI:CE:ECHR:2009:0917JUD001024903, «EHRC» 2009/123 m.nt. Spronken en Peristeridou, par. 104). Het belang van het bieden van effectieve bescherming is bijvoorbeeld reden geweest om niet star vast te houden aan eerdere jurisprudentie, maar het Verdrag juist dynamisch te interpreteren (*idem*, par. 104), om uitzonderingen toe te staan op de ontvankelijkheidscriteria (*Mamatkulov en Askarov t. Turkije*, EHRM (GK) 4 februari 2006, nr. 46827/99 e.a., ECLI:CE:ECHR:2005:0204JUD004682799, «EHRC» 2005/32 m.nt. Rieter, par. 101) en om aan te geven hoe een staat een uitspraak ten uitvoer zou moeten leggen, als uitzondering op artikel 46 lid 1 EVRM (*Broniowski t. Polen*, EHRM (GK) 22 juni 2004, nr. 31443/96, ECLI:NL:XX:2004:AQ6533, «EHRC» 2004/77 m.nt. Van der Velde, par. 194). Het Hof had dus duidelijker kunnen maken waarom een uitzondering soms nodig is en had deze uitzondering kunnen plaatsen in een lijn van uitspraken waarin het het belang onderstreept van de effectieve bescherming van de Verdragsrechten. Volgens de *dissenters* geeft het Hof wel en bovendien verschillende redenen voor de uitzondering die het maakt (*joint dissenting opinion* van rechters Raimondi, O'Leary en Ranzoni, par. 27). Zij verwijzen echter naar een redelijk algemeen deel van de uitspraak waarin het Hof een overzicht geeft van 'the guiding principles, rules and approaches relating to just satisfaction' (par. 64-73) en niet naar wat het Hof uiteenzet onder het kopje 'The Court's approach in the absence of a properly made "claim"' (par. 74-78). De *dissenters* zijn overigens van mening dat het Hof hoe dan ook niet zo'n uitzondering zou moeten maken, zij leggen uit dat de meeste jurisprudentie, artikel 41 EVRM en regel 60 erop wijzen dat enkel schadevergoeding wordt toegewezen wanneer aan bepaalde vereisten is voldaan (*joint dissenting opinion* van rechters Raimondi, O'Leary en Ranzoni, par. 6, 20, 26).

4. Zoals ik eerder aangaf, lijkt de Grote Kamer vooral te willen verduidelijken in welke omstandigheden het een uitzondering kan maken op de regel dat het geen schadevergoeding toekent wanneer de klager hiertoe geen verzoek heeft ingediend. De vraag is of dit is gelukt. De *dissenting* en *concurring* rechters zijn het erover eens dat de Grote Kamer hier niet in is geslaagd, net als de auteur van een blogpost (Lambert Abdelgawad, 'Nagmetov v. Russia: opening up Pandora's Box on Article 41?', *Strasbourg Observers*, 2 mei 2017, strasbourgobservers.com/2017/05/02/nagmetov-v-russia-opening-up-pandoras-box-on-article-41/).

5. De *concurrers* geven overigens aan, nog voordat zij ingaan op de vraag of de Grote Kamer duidelijkheid heeft geschapen, dat zelfs een Grote Kamer-uitspraak niet de plaats is om een uitzonderingsgrond op een procedurele regel in het leven te roepen. Volgens hen zou het beter zijn geweest om het Reglement van het Hof aan te passen, iets waarover het voltallige Hof zich uitspreekt (artikel 25 lid d EVRM; *joint concurring opinion* van rechters Nussberger en Lemmens, pars. 19-18). De *dissenters* zijn dezelfde mening toegedaan (*joint dissenting opinion* van rechters Raimondi, O’Leary en Ranzoni, par. 46). Het is niet zonder precedent dat het Hof eerst een nieuwe regel ontwikkelt in zijn rechtspraak en pas daarna het Reglement aanpast. Dit geldt bijvoorbeeld ook voor de pilot-uitspraakprocedure en eenzijdige verklaringen. Het Hof heeft beide mogelijkheden eerst in zijn jurisprudentie ontwikkeld, voordat het er iets over opnam in zijn Reglement (zie nu regels 61 en 62A). Het voordeel hiervan kan zijn dat een nieuwe procedure of regel eerst in de praktijk kan worden gehanteerd en aangescherpt voordat het wordt vastgelegd in het Reglement.

6. De *concurring* rechters vinden de inhoudelijke invulling van de uitzonderingsregel niet werkbaar: zij zijn het met de *dissenters* eens dat de voorwaarden vaag zijn en bijna geheel samenvallen met de algemene voorwaarden voor het toekennen van een schadevergoeding voor immateriële schade (*joint concurring opinion* van rechters Nussberger en Lemmens, pars. 20-21). De *dissenters* vinden bovendien dat de uitspraak rechtsonzekerheid scheidt (*joint dissenting opinion* van rechters Raimondi, O’Leary en Ranzoni, par. 44) en weiden uit over de uitzonderingsregel, zoals hieronder wordt samengevat.

7. Het Hof geeft twee voorvereisten voor het toepassen van de uitzondering. Ten eerste bepaalt het: ‘[it] would attach particular importance to indications unequivocally showing that an applicant expressed a wish to obtain monetary compensation’ (par. 79). Deze voorwaarde is echter niet echt, zoals het Hof het noemt, als een *prerequisite* geformuleerd. Een *prerequisite* kan worden gedefinieerd als ‘something that must exist or happen before something else can exist or happen’ (Cambridge Dictionary online). Uit de door het Hof gehanteerde formule blijkt echter dat het ‘enkel’ van groot belang is – dus niet noodzakelijk – dat de klager de wens heeft uitgesproken om een schadevergoeding te krijgen. Ten tweede bepaalt het Hof dat het belangrijk is om vast te stellen of er een causaal verband bestaat tussen de schending en de immateriële schade. Dit tweede punt is wel meer als een *prerequisite* geformuleerd, maar voegt tegelijkertijd niet veel toe aan het algemene vereiste voor het toekennen van een schadevergoeding onder artikel 41 EVRM. Dat punt luidt dat een ‘clear causal link must be established between the damage claimed and the violation alleged’ (*Practice direction just satisfaction claims*, par. 7). Kortom, de twee voorwaarden verduidelijken niet veel: het Hof formuleert het eerste punt niet daadwerkelijk als vereiste en het tweede vereiste is hoe dan ook al van toepassing. Nadat het Hof de *prerequisites* heeft geformuleerd, onderzoekt het of er overtuigende overwegingen (‘compelling considerations’) voor een uitzondering zijn. Om dit vast te stellen moet het Hof allereerst nagaan of er sprake is van een schending die bijzonder ernstig is en een zeer grote impact heeft gehad op de klager en of, meer specifiek, het morele welzijn van de klager of diens leven of bestaan is aangetast. Het lijkt er dus vooral op dat bij schendingen van artikel 2 en 3 EVRM de kans groot is dat het Hof een uitzondering maakt, maar dat het tegelijkertijd niet geheel uitgesloten is dat het dezelfde uitzondering maakt wanneer een ander recht is geschonden. Dit gezichtspunt kan als verwant worden gezien aan het meer algemene gegeven dat het Hof soms bepaalt dat het vaststellen van een schending al voldoende billijke genoegdoening is en dat het daarom geen schadevergoeding hoeft toe te kennen onder artikel 41 EVRM. Het Hof neemt dus altijd al mee of, gezien de ernst van de schending, een schadevergoeding op zijn plaats is. De *dissenters* merken hierover onder meer op dat het moeilijk zal zijn voor het Hof om te voorkomen dat de uitzondering niet eerder de regel wordt (*joint dissenting opinion* van rechters Raimondi, O’Leary en Ranzoni, par. 41). De andere

overtuigende overweging die kan bestaan voor het maken van een uitzondering is dat het verkrijgen van schadevergoeding op nationaal niveau redelijkerwijs mogelijk is. Dit vereiste past juist niet bij de regels die ook onder ‘normale omstandigheden’ van toepassing zijn op het toekennen van een schadevergoeding onder artikel 41 EVRM. Zoals het Hof ook in de huidige uitspraak uiteenzet, is de regel dat nationale rechtsmiddelen moeten worden uitgeput onder artikel 35 lid 1 EVRM niet van toepassing op schadevergoedingsclaims onder artikel 41 EVRM omdat de regel de effectieve bescherming van de EVRM-rechten aantast (par. 66). Juist omdat het Hof enkel een uitzondering toestaat wanneer er sprake is van een relatief ernstige schending met een relatief grote impact, is het de vraag of je van een klager mag verwachten dat hij probeert een schadevergoeding op nationaal niveau binnen te slepen. Nu is het zo dat het Hof een uitzondering formuleert op de regels die normaliter onder artikel 41 EVRM van toepassing zijn, waardoor het misschien onlogisch is om het Hof juist die regels voor te houden. Ik doe dit toch omdat het Hof zelf artikel 41 EVRM nadrukkelijk inroept als de grond waarop het, ook zonder verzoek van een klager, schadevergoeding toekent. De *dissenters* hadden overigens graag gezien dat de meerderheid nog meer belang had gehecht aan de vraag of een schadevergoeding op nationaal niveau mogelijk is, ‘for this issue is, according to the terms of Article 41, the first [issue] which should be tackled before the Court exercises whatever power Article 41 confers on it’ (par. 30). De *dissenters* lijken hier echter te zijn vergeten dat het Hof het Verdrag op dit punt niet ‘according to [its] terms’ interpreteert, zoals eerder uitgelegd (*Papamichalopoulos e.a. t. Griekenland*, EHRM 31 oktober 1995 (artikel 50 EVRM), nr. 14556/89, ECLI:CE:ECHR:1995:1031JUD001455689, par. 40). Afgezien van de twee overwegingen is het onduidelijk of deze twee overwegingen de enige gezichtspunten zijn die het Hof mag meenemen wanneer het de uitzondering toestaat. De *dissenters* noemen dat het bijvoorbeeld ook van belang kan zijn of de klager een advocaat had, bijzonder kwetsbaar was of het slachtoffer was van een schending van een absoluut recht (*joint dissenting opinion* van rechters Raimondi, O’Leary en Ranzoni, par. 41). Samengevat ben ik met de *dissenting* en *concurring* rechters en de blogger van mening dat de uitspraak niet veel duidelijkheid schept omtrent de door de Grote Kamer geformuleerde uitzondering. Zoals de *dissenters* betogen, is het gevolg hiervan rechtsonzekerheid in die zin dat er alsnog divergente uitspraken kunnen worden gewezen (*joint dissenting opinion* van rechters Raimondi, O’Leary en Ranzoni, par. 44).

L.R. Glas